

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כז, תשל"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עוד על "כהוא זה"

היוצא לקראת הרפתקת גילויים, הנקרים לו כוונות שבשוליו הדרך ולא כגופי הלכה, צפוי לעתים להפתעה, והיא שגילוייו כבר נתגלה אי-פעם, ויוצא, שחידושו אינו עוד חידוש. וזה בדיוק מה שקרה לי. לאחר שהתקנתי את מאמרי זה להדפסה, התברר לי, כי בשנת תשכ"ו, בקונגרס ה-1 של "לשוננו לעם", נתפרסם מאמרו של ד' סדן לעניין "כהוא זה". ואף אין מחברו גמנע מלהביא גאולה לעולם, ואין הוא מקפח את זכותם של הראשונים לבדיקת מקורותיו של צירוף לשון זה.

עם זה, גם פשה מסקנות לגבי שלבי הגלגלים בהתהוות הביטוי "כהוא זה" דומות בשני המאמרים, מובן, שרוב השוני ביניהם. וישקול הקורא בעצמו את מידת התועלת או ההפסד של העין במאמרי. ומן הדין לצטט כאן את דברי אברהם קרייב מתוך המבוא לספרו "שבעת עמודי התנ"ך", האומר: אם יש מי שקדם להביע את רעיונותיו, "אין לו - בייחוד אם הקודם הוא אילן גדול - אלא ללחוש בעונה: ברוך שכיונתי! מכל מקום הרי זו לידה חדשה של אותו רעיון או של אותה הארה".

א

"אוצר הלשון העברית" של י' פנעני הוא הראשון בין המילונים, הפונס אל הרכוש האגרוני של השפה העברית את הביטוי "כהוא זה". בכרך 3, ע' 723 (שנת ההוצאה תשכ"ב), הוא מביא בצד כל הצירופים עם הפניני הוא גם את הביטוי הזה, כהוא זה, במשמע: פלשהו ומשהו; וזאת בעקבות המקורות הספרותיים, שבהם נעשה בפעם הראשונה

שימוש בביטוי זה, כגון כתבי א' שטיינמן, א' שלונסקי וס' יזהר. פעם נוספת מזכיר בעל האוצר את הביטוי הזה בכרך 7, ע' 2096 (שנת ההוצאה תשכ"ו) כמקביל במשמע לצירוף פ"זה, פלומר במובן: כלשהו, משהו. אמנם אין מחובתו של בעל מילון, ולו גם הנרחב ביותר, לחשוף את כל יריעת הגלגולים המורפולוגיים והסמנטיים של כל צירוף ושל כל ביטוי, אלא שבמקרה זה עלול המעיין באוצרו של י' פנעני לטעות ולחשוב, כי הסופרים הגלגל הם יוצריו של ביטוי זה, אם בצורתו ואם במשמעו. להלן יתברר לנו, כי מגילת היוחסין שלו ארוכה היא, ורק מומנם של הסופרים האלה מתחילה הלגאליזציה הספרותית שלו. ב"מילון חדש" של א' אבן-שושן משנת תש"ח עדיין אין זכר לערך "פהוא-זה", והוא מופיע רק במהדורה החדשה משנת תשכ"ט, היינו שבע שנים לאחר הופעת כרך 3 של "אוצר הלשון העברית" לי' פנעני. וכך מפרשהו א' אבן-שושן (כרך ב', ע' 493): "ביטוי עממי במשפט שלילה, שאול מן שמות כב, ח: "על-כל-אבדה אשר יאמר פ"הוא זה, ולפי בבא מציעא ה' ע"א: משהו, מקצת מן הקצת, כלשהו". אגב, אבן-שושן, כמו פנעני, מצטט את תרגומו של א' שלונסקי מתוך "הדון השקט" לשולוחוב ואת "ימי צקלג" לס' יזהר. נכון הוא, שאבן-שושן מצביע בפירושו על מקורו הראשון, המקראי, וכן על מקורו המשני, התלמודי, שממנו צמח שימושו האידיומתי של ימינו, אלא שהעניין כולו עדיין צריך עיון והסבר. כמו כן ספק הוא, אם ההגדרה "ביטוי עממי" נכונה ומדויקת.

בדיני השומר נאמר בתורה (שמות כב, ח): על-כל-אבדה אשר יאמר כִּי-הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם. ומפרש רש"י: לפי פשוטו, אשר יאמר העד כִּי הוא זה שנסבעת עליו הרי הוא אצלך. וכן רשב"ם: שיאמר המפקיד, כי הוא זה הממון, שנגב הימנו¹. – בכל זאת לשון הכתוב מקוטעת היא, ובמקום הקיטוע שם הסרבול והיתר. מן היתר הלשוני שבכאן מסיקים בעלי התלמוד על החסר ההלכתי, שפאילו משתמע מבין השיטין, ולומדים מכך, שאם הנפקד אומר כִּי הוא זה, כלומר, אם שומר חנם מודה, כי רק קצת מן הנכס, שנתבע ממנו, הופקד בידיו, הוא טוען שבועה. וכלשון פסקת הפרק "שניים או חזין" (בבא מציעא ג ע"א): ת"ל על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה ... והא קרא קאמר ההוא למודה מקצה הטענה². וכך גם לפי רמב"ם, הלכות טוען ונטען (פ"א, ה"א): "אשר יאמר כי הוא זה, כלומר כך וכך אני חייב לך ולא יותר". הגענו אפוא בעקבות חכמי התלמוד למשמעו האידיומתי של

-
1. ראה גם פירוש מ"ד קאסוטו על ס' שמות, ע' 199: על כל דבר אשר יכיר אותו בעליו, ואשר יאמר: כִּי הוא זה.
 2. ראה פירושו של המלבי"ם למכילתא "התורה והמצוה" סימן קנ: "חז"ל פ"י שתהא הודאה במקצת הטענה. והרמב"ן כתב, שההלכה אפילו טוען שכולו נגב ממנו חייב לישבע שבועת השומרים, ואם כופר בעיקר הפיקדון ... צריך הודאה במקצת". ובעניין זה ראה גם "אוצר התלמוד" ל"י שכטר, ע' 210.

כהוא זה במובן של מקצת או משהו. בשלב הבא יחול עמצום של תנועת החירק, ובפיהם של דוברי יידיש תתמוג המילית כי עם הכיני הוא למלה אחת: כהוא. הסירוס הזה אינו פרי הזמנים האחרונים, ולא עוד, אלא שהשובל הלמדני המשתרך מאחוריו סותר את דעתו של א' אבן-שושן על עממיותו. ברור, שלידתו היא בלשון יידיש של בני תורה, תלמידי ישיבות וחובשי בית המדרש למיניהם. מהם קיבלו אחרים, והשתגר הביטוי הזה גם על פיהם של אנשים שלא מבני תורה. להגידך, כי ימיו של כהוא זה הם כימי דורות, ואין הספרות העברית החדשה בית יוצרו, וכן התפוצה הניאוראפית שלו זהה עם תפוצתם של מקומות תורה בכל מזרח אירופה לשעבר. למי מבעלי גירסא דינקותא, מפולין, מרוסיה ומליטא לא נודמן לשמוע ואף להשמיע משפטים כגון: "כ'האָב נישט נהנה געווען אפילו כהוא זה", או: "כ'האָב נישט טועם געווען כהוא זה", פלו' לא נהניתי אפילו כהוא זה, לא בא אוכל אל פי אף כהוא זה. ובמה מתכונתם של משפטים אלה שונה ממתכונת המשפטים: "אני גם כהוא זה לא יכול לאכול"³, "בינה אין לך... אפילו כהוא זה"⁴; "ועוד מלמולים לא דרושים... ולא אכפתיים כהוא זה"⁵; "לא רימה אותם כהוא זה"⁶, - נדמה לי, כי לפנינו מקרה יחיד של ביטוי

3. מתוך כתבי א' שטיינמן, מובא לפי "אוצר הלשון" של י' כנעני.

4. א' שלונסקי, תרגום "הדון השקט" ד', ע' 223.

5. ס' יוהר, "ימי צקלג", ע' 210.

6. י' סערוני, תרגום "אונסט" 1914, לא' סולוניצין, ע' 430.

עברי, אשר מקורו במקרא ובדרך גלגלו התלמודי חדר פניב אל שפת יידיש, והיא נתנה לו את הצורה המקוצרת, שבה חזר ללשון העברית המדוברת וגם הכתובה של ימינו. על גלגליו של ביטוי זה ניתן לומר בערך, מה שאמר ח"ג ביאליק על הלכה קטנה ויבשה בעניין כל כתבי הקודש מצילין אותם (בשבת) מפני הדליקה⁷. כי הגלגלים האלה מקפלים בתוכם פרק בקורות תרבותנו הלאומית, שכן לא יכול היה ביטוי עתיק יומין זה להתאזרח בשפת הדיבור העברי החי, ועאכ"כ לא בספרות העברית, כל עוד הייתה בתוקפה מלחמת השפות וכל עוד שלט הפוריזם האנטי-יידישאי. הביוגרפיה של שניים לכל הפחות מן הסופרים שהזכרנו, של א' שטיינמן ושל א' שלונסקי, וכן תאריכי ספריהם, שבהם השתמשו בביטוי כהוא זה לראשונה, עדות הם גם לבית גידולו של הביטוי וגם לזמן קליטתו בעברית החדשה.

7. ראה במאמרו "הלכה ואגדה".